

Centrale begreber for socialpædagogisk indsats

Indledning

Etisk Udvalg i Socialpædagogernes Landsforbund har jf. dets kommissorium til opgave at medvirke til, at etiske aspekter på det socialpædagogiske område tænkes ind i det socialpædagogiske arbejde og gøres til genstand for dialog, refleksion og vurdering. Endvidere skal udvalget skabe opmærksomhed på etiske sider af den sociale lovgivning mv. og socialpædagogernes forvaltning heraf. I forbindelse med løsning af denne opgave har udvalget igennem årene drøftet en række begreber, som er centrale for den socialpædagogiske indsats. Drøftelserne har haft til formål at kvalificere udvalgets dialog om forskellige temaer og derigennem tydeliggøre og præcisere, hvordan udvalget forstår forskellige fænomener.

Nu har udvalget valgt at samle disse begreber i det foreliggende notat. Det er udvalgets håb, at udvalgets forståelse af begreberne kan være hjælpsom i dialogen blandt forbundets medlemmer om den socialpædagogiske indsats. Udvalget er opmærksom på, at forståelsen af begreber, der fremgår af listen, kan forstås på andre måder. Derfor skal listen også kun forstås som et bud på forståelsen og ikke som endegyldige forståelser.

Det er hensigten, at listen løbende bliver revideret og suppleret med flere begreber.

Socialpædagogernes Etisk Udvalg 2008

Begreberne

Anerkendelse:

Der skelnes mellem tre former for anerkendelse, som er kommunikative forudsætninger for en vellykket identitetsdannelse. Det handler om kærlighedsanerkendelse, som drejer sig om den følelsesmæssige kontakt i intime sociale relationer som f.eks. kærlighed og venskab. Om retslig anerkendelse, som moralsk anerkender det enkelte individs ret og værd og som må forstås konkret som respekt for borgerens rettigheder i praksis og om social værdsættelse af individuelle præstationer og evner, hvor den enkelte bliver anerkendt som en person, der besidder evner af grundlæggende værdi for et konkret fællesskab.

Til de tre former for anerkendelse svarer tre former for disrespekt: Kroplige krænkelser, nægtelse af rettigheder og nedværdigelse af livsformer.

Autonomi:

Autonomi betyder selvbestemmelse (se under selvbestemmelse).

Behandling:

Ved behandling forstås enten sundhedsmæssig behandling, som det defineres i Lov om patientrettigheder, eller det der går under navnet alternativ behandling.

Botilbud:

Ved botilbud forstås de boliger, som drives jf. serviceloven af regioner og kommuner.

Deltagelse:

Deltagelse forstås i et retligt og samfundsmæssigt perspektiv som det enkeltes menneskets indflydelse på det samfundsmæssige fællesskab på såvel det nære plan - i hverdagslivet - som på det mere overordnede plan – i samfundslivet generelt. Konkret indebærer det, at den enkelte skal have en oplevelse af at have indflydelse på eget liv, at have noget at byde på i sociale sammenhænge, og i det hele taget have en oplevelse af at kunne påvirke såvel sine nære som mere fjerne omgivelser via aktiv deltagelse i livet. Deltagelse er en forudsætning for at leve et meningsfuldt liv. Ethvert menneske deltager med evner, det har.

Den socialpædagogiske praksis har i dette perspektiv til formål at støtte det enkelte menneske til at få så stor indflydelse på livet som muligt. Dette forudsætter kommunikation og dialog med borgeren.

Empati:

Empati kommer til udtryk i det enkelte menneskes evne til at kunne forstå og genkende andres følelser og erfaringer, men kan ikke bare afgrænses til det. Empati handler om at kunne genkende og indleve sig i andre mennesker, fordi de til en vis grad ligner en selv. Det handler også om at kunne skifte perspektiv og se på sig selv med den andens blik.

Empowerment:

Empowerment betyder magt, kraft og styrke, hvor vækst i erkendelse, indsigt og selvforståelse går hånd i hånd med kraftfuld handling. Empowerment er både en proces og et mål i sig selv, hvor målet er, at mennesket opnår kontrol over eget liv og processen indebærer handlinger, der sætter mennesker i stand til at handle selv.

Etisk bevidsthed og oplysthed:

Ved etisk bevidsthed og oplysthed forstås den enkelte socialpædagog og professionens forståelse, erkendelse og bevidsthed om de etiske værdier og principper, moralske værdier og regler, som professionen og den enkeltes professionelle praksis bygger på.

Etisk refleksion:

Etik refleksion kan forstås som kritisk refleksion over de anførte grunde for socialpædagogernes forestillinger om, hvad der er den gode handlemåde i en given situation. I socialpædagogisk praksis findes der en række etiske dilemmaer, hvor der ikke er noget korrekt svar, men et eller flere velbegrundede svar på, hvad der er rigtigt og forkert.

Faglighed:

Ved faglighed forstås den personligt erkendte og tavse sum af viden, færdigheder og erfaringer, som forventes at være til stede i forhold til de målgrupper, den socialpædagogiske praksis er rettet imod.

Frihed:

Frihed betyder ikke kun, at mennesket er fri for tvang. Princippet indebærer en dobbelthed af både respekt og styrke. Frihed handler om det enkelte menneskes ret til at bestemme over sig selv, så længe dette ikke begrænser andre. Lidt anderledes udtrykt kan frihed beskrives som summen af den enkeltes handlemuligheder under forudsætning af, at summen begrænses, så den ikke begrænser andres sum af valgmuligheder.

Handicap:

Et handicap skal forstås som de forhindringer, der opstår mellem mennesker med fysiske, mentale, intellektuelle eller følelsesmæssige funktionsnedsættelser, og forskellige samfundsmæssige barrierer, der forhindrer deres fulde og effektive deltagelse i samfundet på lige fod med andre. Et menneske med funktionsnedsættelser bliver således handicappet på grund af manglende kompensation og hensynstagen til det enkelte menneskes funktionsnedsættelser. Et handicap opstår mellem det enkelte menneske og dets omgivelser.

Hverdagslivsbegrebet:

Begrebet hverdagsliv opfattes som et samfundsteoretisk begreb med fokus på at indfange de konsekvenser, som samfundsmæssige forandringer får for ændrede struktureringer af mennesker med psykosociale funktionsnedsættelser almindelige hverdagsliv, men også som et fænomenologisk funderet begreb. Som fænomenologisk begreb kan det forstås som en måde at tale om det levede liv, det almindelige, selvfølger, alt det som vi foretager os uden at registrere det. Hverdagsliv er en metafor om det liv, alle lever hver dag. Det kan dermed ikke defineres nærmere, men opfanges som de måder, hverdagslivet frembringes på og det kan anskues som forholdet mellem hverdagslivets betingelser og det enkelte menneske med psykosociale funktionsnedsættelsers håndtering af betingelserne.

Hverdagslivsbegrebet sætter mennesker med psykosociale funktionsnedsættelsers oplevelser af sig selv og sin omverden i centrum for den socialpædagogiske praksis.

Inklusion:

Betyder at høre til og være en del af samfundet. Det er et mere vidtrækkende begreb end rummelighed og social integration. Inklusion kan forstås på individniveau og på samfundsniveau. På individ-

niveau indebærer det, at den enkelte såvel fysisk, psykisk som social er inkluderet i sociale sammenhænge. På samfundsniveau indebærer det, at samfundet og dets organisationer bestræber sig og indretter sig på at være optimal for alle i fællesskabet.

At have inklusion som socialpædagogisk strategi vil sige, at individet og organisationen indgår i et ligeværdigt samspil om mål, der er defineret i fællesskab ud fra individuelle og fælles behov og med skelen til almene mål.

Integritet:

Integritet betyder helhed eller uskadthed. I en bred forståelse kan begrebet forstås som respekt for menneskeværd. I en mere snæver forståelse kan begrebet forstås som uskadthed. I den forbindelse skelnes mellem fysisk og psykisk integritet. Den fysiske integritet vedrører den legemlige uskadthed og den psykiske integritet den uskadthed, der skal beskyttes mod følelsesmæssige overgreb og offentlig udlevering.

Institutioner:

Begrebet har mindst to betydninger, som må holdes adskilt fra hinanden. I daglig tale anvendes begrebet institution om anstalter som fængsler eller sygehuse. Inden for sociologien forstås begrebet institution som udtryk for et sæt af normer eller regler, som knytter sig til en bestemt opgave eller funktion i samfundet.

Institutionalisering:

Begrebet institutionalisering fremkalder associationer, som både kan være positive og negative. På den ene side kan institutionalisering medføre, at et menneskes liv bringes i gode faste, samfundsaner-kendte og meningsfulde rammer, hvor der tidligere måske har hersket mistro og vantrøst. På den anden side kan mennesker, der i lang tid har været anbragt på institution, have lidt skade på deres personlighed, og deres udvikling er blevet hæmmet eller forringet, for eksempel i sproglig, social eller intellektuel henseende.

Integration:

Integration er et mangetydigt og upræcist begreb. Inden for sociologien tales der om systemintegration og social integration.

Systemintegration:

Systemintegration omhandler et inkluderende samfund, som bestræber sig og indretter sig på en sådan måde, at det er optimalt for alle i fællesskabet.

Social integration:

Vedrører menneskene i samfundet. Omgås man på en måde, så der opstår få konflikter mellem de mennesker, der udgør samfundet? Men social integration kan også optræde som en integration på majoritetens præmisser og uden, at fællesskabet forandres til gavn for deltagerne med særlige behov. I så tilfælde er der alen tale om funktionel integration eller fysisk integration. Det at være til stede, men ikke deltage.

Kritisk refleksion:

Kritisk refleksion forstås en saglig og "ansvarlig" refleksion. Det indebærer, at socialpædagogen selv og i kollegiale fællesskaber behandler en problemstilling ud fra flere synsvinkler. Det handler om at være åben overfor andre synspunkter og perspektiver. Det er en understregning af, at hvis man skal kunne forholde sig kritisk til en given sag, så skal det være muligt at have nogle synspunkter at holde op mod hinanden og på denne baggrund finde svagheder og styrker ved dem.

Ligebehandling:

Ligebehandling handler ikke om at behandle alle ens, men at der tages hensyn til og kompenseres for menneskers forskellige udgangspunkt og forudsætninger. Det handler om social retfærdighed, at staten udviser samme respekt og omsorg for alle sine borgere uanset deres kapacitet og evner.

Magtbegrebet:

Magtbegrebet er ikke et entydigt begreb. Magt kan forstås som en kraft, der er indlejret i enhver social relation, og enhver relation er derfor også en magtrelation. Magten kan således ses som et forhold, der forårsager, påvirker og forandrer. Magt kan dermed ikke forstås som værende noget entydigt negativt eller destruktivt, men nærmere som en produktiv kraft, der er en grundkomponent i sociale relationer. Magt er "ingens", men altid tilstedeværende, og at der, hvor der udfoldes magt, også er modmagt.

I forlængelse heraf kan socialpædagogisk praksis forstås som et forhold med en *iboende asymmetrisk magtrelation*, hvor socialpædagogen som sit lønarbejde har til opgave at støtte det enkelte menneske med nedsatte funktionsevner eller sociale problemer, og hvor mennesket med nedsatte funktionsevner eller sociale problemer er afhængig af denne støtte. Socialpædagogisk praksis skal i forlængelse heraf forvaltes med henblik på, at det enkelte menneske får mulighed for at realisere sine rettigheder, får mulighed for at blive inkluderet i det samfundsmæssige fællesskab via selvbestemmelse og deltagelse, og at praksis skal tilrettelægges og udføres med henblik herpå.

Medmenneskelighed:

Medmenneskelighed kommer af at ville det andet menneske det godt, alene fordi han/hun er menneske. Dette kommer konkret til udtryk i de handlinger f.eks. socialpædagogen gør.

Mennesker med psykosociale funktionsnedsættelser:

Mennesker med psykosociale funktionsnedsættelser er valgt som målgruppebetegnelse for dermed at understrege, at et menneske begrundes i et ønske om at nedtone sygdomselementer og i højere grad at fokusere på rettighedsaspektet og på relation mellem individ og samfund. Vi lægger os dermed i forlængelse af den terminologi, som FN's handicapkonvention 2006 anvender og som har opnået størst anerkendelse i den internationale bruger- og overlevelsesbevægelse på psykiatriområdet.

Menneskerettighederne:

Menneskerettighederne skal ses i direkte forlængelse af de etiske grundværdier om frihed, næstekærlighed, værdighed og retfærdighed (se Etisk Udvalgs temakatalog om etiske værdier).

Menneskerettighedsprincippet indebærer, at alle mennesker har en lige og høj værd som mennesker. Dette værd bygger ikke på, hvor nyttige vi er, hvilken status vi har eller hvor velfungerende vi er. Princippet om menneskeværd er tæt forbundet med princippet om menneskets værdighed, hvor man, i kraft af at være et menneske, fortjener respekt fra sine omgivelser.

Menneskerettighederne kan forstås som en kærlighedserklæring til det menneskelige liv og indebærer respekt og ansvar for vort eget og andres liv. Dette princip indebærer, at alle skal gives lige respekt, omsorg og indflydelse samt at alle former for diskrimination er udelukket.

Menneskets værdighed:

Ved menneskets værdighed forstås, at man, i kraft af at være et menneske, fortjener respekt fra sine omgivelser. Dette svarer til forståelsen af menneskeværd.

Normalisering:

Begrebet ikke er entydigt. Når begrebet forstås i en historisk, kulturel og samfundspolitisk sammenhæng sættes fokus på menneskers livsvilkår. Når begrebet forstås i forhold til individorienteret sammenhæng, sættes fokus på individet og dets normalitet.

Som politisk begreb handler det om at sikre, at mennesker med behov for særlig støtte får sammenlignelige livsvilkår som andre borgere. Det handler således om ligestilling og adgang til samfundets ydelser for alle. I forlængelse heraf kommer normalisering ikke til at handle om, at det enkelte menneske skal normaliseres, men om at den enkelte skal have sammenlignelige livsvilkår som andre. Ved normalisering forstås således, at mennesker med behov for særlig støtte, har de samme livsvilkår som alle andre. Dette indebærer bl.a. positiv særbehandling og er i overensstemmelse med det miljørelaterede handicapbegreb.

Næstekærlighed:

Næstekærlighed kan også forstås som at ville andre mennesker det godt. At man føler sig ansvarlig over for et andet menneskes velfærd uden hensyn til religion, køn eller politisk standpunkt, alene fordi han er et medmenneske. Denne ansvarlighed udøver man uden skelnen eller hensyn til egne interesser. Næstekærligheden er et eksempel på en aktiv, udadvendt kærlighed til andre medmennesker.

Omsorgsfuldhed:

Omsorgsfuldhed er et udtryk for, at det andet menneske er uerstatelige mennesker for os og det udspringer af en grundlæggende idé om at tage vare på noget værdifuldt. Omsorgsfuldhed handler om at ville imødekomme den andens behov og udspinder sig i et spæn-

dingsfelt mellem nærhed og distance, mellem omhu, omtanke, indlevelse og engagement.

Ordholdenhed:

Ordholdenhed handler om, at socialpædagogen rent faktisk gør det, hun siger, hun gør.

Recovery:

På dansk er det mest dækkende udtryk for recovery "at komme sig". Recovery er ikke et entydig begreb. Recovery er en "selv-oplevelse", som personen har udviklet på basis af mestring inden for livsområder, der af personen anses for vigtige. Det omfatter realiseringen af ens evne til at handle i ens egen interesse, at sætte egne mål og at afprøve ens styrker via personlig handling. Og ikke mindst opnåelse af en ny og værdifuld **selvoplevelse, mening og håb**. Recovery er således ikke en bestemt tilstand. Der skelnes mellem fuldstændig recovery og social recovery. Fuldstændig recovery defineres som fravær af psykotiske symptomer og tilbagevenden til det funktionsniveau, man havde før sygdommen, mens social recovery defineres som økonomisk og bolig-mæssig uafhængighed og lav grad af social forstyrrelse, mens personen stadig godt kan have visse symptomer

Recovery-orientering:

Ved recovery-orientering forstås, at man, såvel på samfundsmæssig plan som i behandlingspsykiatrien, i socialpsykiatrien og i den direkte kontakt med den enkelte bruger og /eller pårørende, bevidst arbejder for at fremme muligheden for at komme sig ud fra et perspektiv, der anerkender, at alle mennesker har ret til at udfolde deres potentialer maksimalt. Recovery-orientering handler således både om rammerne og om indholdet i ydelser, og om relationer og valgmuligheder.

Rehabilitering:

Ved rehabilitering forstås en målrettet og tidsbestemt samarbejdsproces mellem en borger, pårørende og fagfolk. Formålet er, at borgeren, som har eller er i risiko for at få begrænsninger i sin fysiske, psykiske og/eller sociale funktionsevne, opnår et selvstændigt og meningsfuldt liv. Rehabilitering baseres på borgerens hele livssituation og beslutninger, og består af en koordineret, sammenhængende indsats.

Rummelighedsbegrebet:

Rummelighedsbegrebet benyttes på mange forskellige måder og med udgangspunkt i meget forskellige perspektiver. Der tales om rummelighed i forbindelse med tilbuddet som organisation, med tildeling af ressourcer, som en personlig egenskab hos den professionelle.

I forbindelse med diagnoser, som udviklingen af relationer, der tager udgangspunkt i den enkeltes ressourcer, betragter forskelligheder som mulige bidrag til fællesskabet og har fokus på den enkeltes særlige kompetencer og potentialer.

Det rummelige "miljø" skal være kendetegnet ved, at der er:

- nærværende, omsorgsfulde og engagerede socialpædagoger, som kan lytte, støtte og anerkende det enkelte menneske med

fysiske og psykiske funktionsnedsættelser eller sociale problemer

- tages hensyn til den enkeltes særlige behov og interesser
- muligheder for udvikling, læring og dannelse
- primær fokus på den enkeltes kompetencer og potentialer
- muligheden for at indgå i betydningsfulde relationer og venskaber med andre.

Selvbestemmelse:

Selvbestemmelse indeholder en dobbelthed af både respekt og styrke. Selvbestemmelse handler om det enkelte menneskes ret til at bestemme over sig selv. Men selvbestemmelse handler ikke bare om frihed for indblanding. Selvbestemmelse handler også om evnen og muligheden til at bestemme selv uanset det enkelte menneskes fysiske og/eller psykiske funktionsnedsættelser eller sociale problemer.

Socialpædagogisk dømmekraft:

Socialpædagogisk dømmekraft kan forstås som at have sans for hovedsagen, hvor socialpædagogen trækker på sin faglige viden, samt relevante oplysninger om den konkrete situation, og samtidig ser det vigtige og væsentlige i en stor mængde data. Socialpædagogisk dømmekraft handler dermed om evnen til at skønne rigtigt, prioritere fornuftigt og udvise konduite i den konkrete situation. Det er dette mere erfarne menneskelige blik, der gør forskellen. Man bliver altså ikke automatisk en bedre socialpædagog ved at vide mere. Udfordringen ligger i at kunne isolere kernen, se perspektiverne og gøde det abstrakte konkret.

Den socialpædagogiske dømmekraft er altid konkret og betyder, at den altid må forholde sig til de hensyn, der er til stede i situationen. Der findes ikke nogle svar på forhånd, og dømmekraft er det modsatte af fordomme. Selv den mest banale hverdagssituation kan være utrolig kompliceret.

Socialpædagogisk faglighed:

Socialpædagogisk faglighed skal forstås som den erkendte sum af viden, færdigheder og erfaringer, som skal være til stede i den socialpædagogiske indsats for, at mennesker med psykosociale funktionsnedsættelser kan få den rette hjælp.

Socialpædagogisk indsats:

Socialpædagogisk indsats i længerevarende botilbud er en særlig samfundsmæssig opgave, der skal forstås i et samfundsmæssigt, retsligt og etisk perspektiv. Indsatsen har til formål at støtte det enkelte menneske med psykosociale handicap til at leve et værdigt liv i aktivitet og deltagelse såvel i samfundslivet som i lokale fællesskaber.

Totalinstitutioner:

Ved begrebet totale institutioner forstås institutioner, der er altomfattende eller totale. De er ofte karakteriseret ved en fysisk barriere mod det omkringliggende samfund. Dette kan f.eks. være i form af mure, låste døre etc., der bevirker, at man ikke kan gå, når man vil. På mange af de store botilbud er der ingen mure, men døgnbeman-

ding, der vil gøre det svært at slippe væk ubeset. Ud over den fysiske afskæring fra omverdenen, er totale institutioner kendetegnet ved, at man sover, arbejder og har fritid det samme sted, hvilket kan ses som en nedbrydning af ellers normalt adskilte livssfærer. Et andet kendetegn er, at opholdet i den totale institution er sammen med en anden gruppe mennesker, der uanset forskelligheder behandles på stort set samme måde.

Tolerance:

Tolerance kommer til udtryk i et menneskeligt livssyn, der levner plads for andre anskuelser, synspunkter, meninger og måder at tilrettelægge livet på.

Værdighed og integritet:

Værdighed er et sammensat begreb, som i en bred forståelse knytter an til princippet om respekt om menneskeværdi.

I en mere snæver forståelse er værdighed og integritet tæt forbundne. Integritet betyder helhed eller uskadthed. I den forbindelse skelnes mellem fysisk og psykisk integritet. Den fysiske integritet vedrører den legemlige uskadthed, den psykiske integritet og den uskadthed, der skal beskyttes mod følelsesmæssige overgreb og offentlig udlevering.

Psykosocial rehabilitering:

Psykosocial rehabilitering forstås som en proces, der understøtter individer med funktionsnedsættelsers mulighed for at opnå størst mulig grad af selvstændig funktion i samfundet. Processen inkluderer såvel forbedring af individets kompetencer som forandring af opgivelserne, begge dele med det mål at optimere individuelle funktioner og minimere funktionsnedsættelse og handicap, med vægt på individets valg i det man kalder det fremgangsrig samfundstilværelse.

Professionel integritet:

Professionel integritet handler om, at socialpædagogerne ikke vil eller kan gøre noget, som strider mod deres grundlæggende overbevisninger og holdninger. Men professionel integritet kommer også til udtryk i, at socialpædagogerne som professionelle har noget på hjertet og viser det via deres handlinger.

Retfærdighed:

Retfærdighed handler om, at man behandler alle mennesker fair. Dette medfører bl.a., at de goder, hvad enten der er tale om økonomiske goder, fortjenester eller tjenester, fordeles på en afbalanceret måde mellem indbyggerne i et samfund. Værdien indebærer positiv særbehandling med henblik på at sikre, at den enkelte kan få indflydelse på og deltage i aktiviteter i nærmiljøet og mere generelt i samfundslivet med de evner, vedkommende har.

Ærlighed:

Ærlighed handler om, hvordan man bl.a. omgås sandheden, altså at man er åben om sine hensigter.